

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen edellyttää aktiivista toimintaa ja toisten ihmisten huomiointia toiminnassa, erityisesti vähemmistöryhmien. Tämän verkkokurssin tarkoitus on lisätä opettajien tietoisuutta yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta sekä lisätä valmiuksia huomata syrjintää ja puuttua siihen. Tärkeintä on kuitenkin syrjinnän ennaltaehkäisy ja siihen paras lääke on aikuisten ja lasten tietoisuuden lisääminen eli yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon opiskelu.

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat perusoikeuksia, joiden mukaan ihmiset ovat samanarvoisia keskenään. Tämä tavoite on vielä kesken, minkä vuoksi tarvitaan yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyötä, jolla voidaan puuttua eriarvoisuuteen ja edistää samanarvoisuutta.

Samanarvoisuuden tarkoittaa sitä, että eri ihmisiä tai ihmisryhmiä ei tule kohdella eriarvoisesti ja syrjivästi. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyöllä pyritään siis puuttumaan siihen, että ihmisiä ei syrjittäisi siksi, että he kuuluvat tai heidän oletetaan johonkin ihmisryhmään.

Vakiintuneen hallinnollisen käytännön mukaisesti tasa-arvon käsitettä käytetään puhuttaessa sukupuoliin, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun liittyvästä syrjinnän kiellosta ja syrjinnän ennaltaehkäisemisestä. Tasa-arvolaki tuotetaan sosiaali- ja terveysministeriössä ja sitä valvoo tasa-arvovaltuutettu.

Yhdenvertaisuus laki syntyy oikeusministeriössä ja sitä valvoo yhdenvertaisuusvaltuutettu. Kyseinen laki kieltää syrjinnän neljällätoista perusteella, jotka ovat: ikä, alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen toiminta, ammattiyhdistystoiminta, perhesuhteet, terveydentila, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen tai muu henkilöön liittyvän syy.

Syrjinnän vastustaminen ja eriarvoisuuden vähentäminen perustuvat käsitykseen ihmisten välisestä samanarvoisuudesta ja jokaisen ihmisen ihmisarvosta. Nämä tavoitteet kuuluvat ihmisoikeuksiin, joita yhdenvertaisuus ja tasa-arvo edistävät.

Yksi edellytys yhdenvertaisuudelle ja tasa-arvolle on dialogisuus: toisen ihmisen kuuleminen, hänen tunnistamisensa yksilönä ja hänen tarpeidensa tunnistaminen osana vuoropuhelua. Samalla on kuitenkin tärkeää kohdata toinen osana sitä yhteisöä, johon hän kuuluu oli kyseessä sitten vaikkapa kouluyhteisö tai suomalaisten muodostama yhteisö. On siis tiedostettava, että esimerkiksi suomalainen voi olla kuka tahansa omine ominaisuuksineen ja kuulua samanaikaisesti moniin eri ryhmiin ja omata lukuisia identiteetin osia. Tämän vuoksi on tärkeää,

että kuuntelette toisianne ja keskustellette yhdessä siitä, miten toimitte toisianne kunnioittavasti.

Muista ennen kaikkea, että kaikkien ihmisten etuoikeudet ja vaikkapa mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan eivät ole samat. Yhdenvertaisuudella ja tasa-arvolla pyritään mahdollistamaan ja parantamaan kaikkien osallisuutta yhteiskunnassa toimimiseen.

Ihmisoikeudet

Ihmisoikeudet ovat oikeuksia, jotka kuuluvat yhtäläisesti ja poikkeuksetta jokaiselle ihmiselle. Ne ovat perusoikeuksia, jotka mahdollistavat ihmisarvoisen elämän ja sen lähtökohdat.

Ihmisoikeuksien lähtökohtana on jaettu ihmisarvo: jokainen ihminen on itsessään arvokas ja oikeutettu arvokkaaseen kohteluun. Ihmisarvoon liittyy myös käsitys ihmisyydestä eli ihmisestä moraalisenä toimijana. Immanuel Kantin sanoin: *"Kohtele ihmisyyttä itsessäsi ja muissa ihmisissä aina päämääränä sinänsä, älä koskaan pelkästään välineenä."*

Ihmisoikeudet ovat 1) yleismaailmallisia eli ne kuuluvat samansisältöisinä kaikille ihmisille kaikkialla maailmassa, 2) luovuttamattomia eli niitä ei voida poistaa tai kieltää keneltäkään ihmiseltä, 3) toisiinsa liittyviä ja toisistaan riippuvia, sillä yhden oikeuden edistäminen edistää muita oikeuksia ja vastaavasti yhden oikeuden loukkaaminen vähentää muiden oikeuksien toteutumista, sekä 4) perustavanlaatuisia: vain kaikkein tärkeimpiä oikeuksia kutsutaan ihmisoikeuksiksi ja niiden katsotaan mahdollistavan ihmisarvoisen elämän kaikkialla maailmassa.

Muun muassa syrjinnän kieltö ja tasa-arvo ovat ihmisoikeuksia. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat siis toimenpiteitä ja päämääriä, joiden avulla voidaan taata ihmisille kuuluvat perusoikeudet ja ihmisarvoisen elämä. Toisin sanoen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyöllä puututaan syrjintään, joka vaarantaa ihmisarvoisen elämän toteutumista.

Amnestyn video: Mitä ihmisoikeudet ovat?

<https://www.youtube.com/watch?v=wMU6g1NAn48>

Ihmisoikeuksista voi lukea lisää esimerkiksi Ihmisoikeudet.net-sivustolta. Sivustolta löytyy myös opetusmateriaalia ihmisoikeuksista.

<http://www.ihmisoikeudet.net/>

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolaki

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolaisissa esitetään muun muassa 1) määritelmiä syrjinnälle, 2) niitä velvollisuuksia, joita yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi eri toimijoilla on, sekä 3) syrjinnän kohteeksi joutuneen ihmisen oikeusturvasta vastaavat tahot. Lakien tarkoitus on ehkäistä syrjintää ja parantaa syrjinnän kohteeksi tulleen oikeusturvaa.

Sekä yhdenvertaisuuslaissa että tasa-arvolaisissa on säädetty koulutuksen järjestäjille velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koulussa (yhdenvertaisuuslain 6 § ja tasa-arvolain 5 §). Nykyinen lainsäädäntö edellyttää kouluja tekemään tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolaki koskevat myös työnantajaa. Koulun työntekijät opettajista muuhun henkilökuntaan ovat oikeutettuja syrjinnästä vapaaseen työympäristöön, jossa he tulevat kohdelluiksi samanarvoisina muuhun henkilökuntaan nähden. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo koskettavat koulua kokonaisuudessaan lainsäädännöllisesti.

Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa voidaan edistää yhdenvertaisen kohtelun ohella myös **positiivisen erityiskohtelun** avulla. Se tarkoittaa sellaista ihmisryhmien kohtelua, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen tai jolla syrjinnästä johtuvia haittoja ehkäistään ja poistetaan. Positiivinen erityiskohtelu on keino huomioida vähemmistöön kuuluvia ja parantaa heidän osallisuuttaan yhteiskunnassa. Esimerkiksi kiintiöt syrjinnälle alttiille tai yhteiskunnallisesti heikossa asemassa oleville oppilaille koululaitoksissa ovat positiivista erityiskohtelua.

Syrjintä voi saada erilaisia muotoja. Seuraavaksi esitellään lainsäädännössä olevat välittömän ja välillisen syrjinnän käsitteet sekä häirinnän käsite.

Välitön syrjintä tarkoittaa sellaista kohtelua, jossa henkilöä kohdellaan hänen liittyvän syyn perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta.

Välillinen syrjintä tarkoittaa sellaista tilannetta, jossa näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa henkilön muita epäedullisempaan asemaan häneen liittyvän syyn perusteella. Huom. Positiivinen erityiskohtelu ei ole välillistä syrjintää, sillä sen tarkoituksena on edistää syrjinnälle alttiiden ryhmien osallisuutta yhteiskunnassa ja eri yhteisöissä. Välillinen syrjintä taas ulos sulkee näitä ryhmiä pois.

Häirintä on sellaista toimintaa, jolla tuotetaan henkilöä halventava nöyryyttävä tai uhkaava, vihamielinen ja hyökkäävä ilmapiiri joko fyysisesti, verbaalisesti tai muutoin.

Kohtuullisten mukautusten epääminen. Kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan niitä mukautuksia, joiden avulla vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti saada esimerkiksi koulutusta. Niiden epääminen on lainvastaista. (Katso Yhdenvertaisuuslain 15 §.)

Ohje tai käsky syrjiä on auktoriteetin toimivallallaan tai asemallaan antama velvoittava ohje tai käsky esimerkiksi alaisilleen syrjiä jotain ryhmää. Jo yksin ohje tai käsky on syrjintää riippumatta siitä, noudatetaanko sitä tosiasiallisesti tai ei.

Syrjintäperusteet

Syrjintä on ihmisen tai ihmisryhmän asettamista eriarvoiseen asemaan muihin nähden. Laissa syrjinnän kieltö koskee tiettyjä ihmisryhmiä, jotka ovat alttiita syrjinnälle. Lisäksi on ryhmiä, joita ei vielä tunnisteta syrjinnän kohteena oleviksi.

Syrjintä voi perustua 1) sukupuoleen, 2) kieleen, 3) uskontoon, 4) rotuun, 5) ihonväriin, 4) poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, 5) etniseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, 6) vähemmistöön kuulumiseen, 7) omaisuuteen tai varallisuuteen, 8) syntyperään, 9) terveydentilaan, 10) vammaisuuteen, 11) seksuaaliseen suuntautumiseen, 12) poliittiseen tai ammatilliseen toimintaan, tai 11) muuhun henkilöön liittyvään syyhyn.

Moniperusteinen syrjintä

Syrjintä voi olla moniperusteista, mikä kuvaa sitä, miten yksilö voi tulla syrjityksi usean ominaisuutensa perusteella. Moniperusteista syrjintää kuvaamaan käytetään intersektionaalisuuden käsitettä. Intersektionaalisuus kuvaa, miten yhteiskunnalliset erot risteävät ja tuottavat moninkertaista eriarvoisuutta.

Moninkertainen syrjintä: kuvaa tilanteita, jossa henkilö tulee syrjityksi useammassa tilanteessa eri syistä.

Kumulatiivinen syrjintä: henkilö tulee syrjityksi yhdessä tilanteessa useammalla perusteella.

Risteävä syrjintä: erilaiset syrjintäperusteet risteävät samassa tilanteessa ja tuottavat erityisiä syrjinnän muotoja.

Vähemmistö

Vähemmistöllä tarkoitetaan ihmisryhmää, joka ei kuulu yhteiskuntaa hallitsevaan enemmistöön. Tässä yhteydessä ei ole kyse siis määrällisestä enemmistöstä tai vähemmistöstä. Vähemmistö voi erota enemmistöstä esimerkiksi sen perusteella, ettei se täytä jotain enemmistön piirrettä tai ominaisuutta, jota pidetään myös yhteiskunnallisena normina.

Puhutaankin esimerkiksi kielellisistä, uskonnollisista, sukupuoli-, seksuaali- ja kulttuurivähemmistöistä. Vähemmistöt nähdään siis jollain tapaa poikkeuksena normista.

Vähemmistöihin kohdistuu erityisen paljon negatiivisia ennakkoluuloja, häirintää ja syrjintää. Syrjinnän seurauksena vähemmistöä ei kohdella ihmisarvon mukaisesti ja heiltä evätään mahdollisuus osallistua yhteiskunnassa toimimiseen ja rauhassa elämiseen. Tämän vuoksi yhdenvertaisuustyön yhtenä lähtökohtana on huomioida vähemmistöihin kohdistuvaa syrjintää ja parantaa heidän asemaansa yhteiskunnassa.

Vähemmistöjen asema ja heihin kohdistuva syrjintä nousi erityiseksi kysymykseksi toisen maailmansodan jälkeen, sillä ennen maailmansotaa ja sen aikana vähemmistöjä vainottiin Euroopassa. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset onkin laadittu pitkälti pyrkimyksenä suojella vähemmistöjä, jotta voitaisiin välttyä toisen maailmansodan kaltaiselta hävitykseltä.

The Last Word Festival 2017 - Poetry Slam Final - Suhaiymah Manzoor-Khan (videoon on mahdollisuus laittaa suomenkielinen tekstitys)

<https://www.youtube.com/watch?v=G9Sz2BQdMF8>

Etuoikeudet

Enemmistö määräytyy siksi väestöosaksi, jolla on hallitseva asema yhteiskunnassa ja joiden mukaisesti yhteiskunta on rakennettu. Esimerkiksi palvelut ovat lähtökohtaisesti saatavilla heidän äidinkielellään, heidän ei tarvitse tulla kaapista kertoakseen seksuaalisesta suuntautumisestaan eikä heitä epäillä ulkomaalaisiksi ihonvärin perusteella. Lisäksi enemmistöön kuuluvia ihmisiä näkyy jatkuvasti mediassa, niin viihdeohjelmissa kuin asiantuntijoina, eikä heitä määritellä heidän ominaisuutensa tai identiteettinsä kautta. Enemmistö siis tuntee kuuluvansa yhteisöön kuin luonnostaan.

On tilanteita, joissa enemmistöön kuuluvat yksilöt esittävät yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon menneen liian pitkälle tai vähemmistön positiivisen erikoiskohtelun olevan epätasa-arvoista suosimista. Tämä liittyy harhakäsitykseen siitä, että yhteiskunta olisi jo tasa-arvoinen ja ettei eriarvoisuutta olisi läsnä yhteiskunnassa. Etuoikeutetussa asemassa olevat eivät aina tunnista eriarvoisuutta, sillä he pitävät joitakin käytäntöjä asioiden normaalina tolana. Hyvä esimerkki tästä on media: enemmistöön kuuluvia käsitellään siellä yksilöinä ja asiantuntijoina, vähemmistöön kuuluvia poikkeuksina.

Kuvittele seuraavia tilanteita Suomen olosuhteissa: 1) olet kuuntelemassa valkoihoisen ihmisen puhuvan rasismista valkoiselle yleisölle, 2) olet kuuntelemassa mustaihoisen ihmisen

puhuvan rasismista valkoiselle yleisölle, 3) olet kuuntelemassa mustaihoisen ihmisen puhuvan rasismista mustalle yleisölle. Mitkä näistä tilanteista ovat yleisimpiä kouluissa ja mediassa tai yhteiskunnassa ylipäätään? Miten ajattelet puhujan ja yleisön muuttavan tilanteen dynamiikkaa? Mitä tilanteet kertovat enemmistön asemasta asiantuntijoina?

On hyvä ymmärtää, että etuoikeudet eivät liity niinkään yksilöön vaan hänen yhteiskunnalliseen asemaansa. Yksilöllä on tietenkin etuoikeuksia, mutta ne eivät ole yksilöllisiä, vain yksin häntä koskevia, vaan ne koskevat sitä ryhmää, johon hän kuuluu. Etuoikeudet eivät siis määrittele sitä, millainen yksilö on, vaan sitä, millaiset hänen toimintamahdollisuutensa yhteiskunnassa ovat. Toisissa tilanteissa voimme kuulua enemmistöön ja toisissa vähemmistöön, se määräytyy aina kontekstin ja yhteiskunnallisten valtasuhteiden mukaan.

Yksilö voi käyttää etuoikeuksiaan toimimalla niin, että hän pyrkii aktiivisesti vähentämään eriarvoisuutta ja mahdollistamaan vähemmistössä olevien ihmisten toimintamahdollisuuksia. Tällä mahdollistetaan yhdenvertaisempi ja tasa-arvoisempi yhteiskunta. On kuitenkin tärkeää muistaa, että itsensä asettaminen jatkuvasti jalustalle ei ole yhdenvertaisuutta; tilan antaminen toiselle on yhdenvertaisuutta, ei hänen puolestaan puhuminen.

Mitä tämä tarkoittaa koulussa?

Koulu on keskeinen osa lasten ja nuorten elämää ja koulu on ikään kuin yhteiskunta pienoiskoossa. Niin koulussa kuin yhteiskunnassa esiintyy eriarvoisuutta ja syrjintää, jota kaikkea ei välttämättä tunnusteta, mikäli joitakin käytäntöjä ja toimintatapoja pidetään normaaleina. Niin oppilaiden kokemukset osallisuudesta kuin eriarvoisuudesta vaikuttavat siihen, minkä he ymmärtävät olevan normaalia ja hyväksyttävää. Tämän vuoksi kouluissa on tärkeää havaita ja puuttua syrjintään, jotta oppilaille voidaan luoda turvallinen ja heidät hyväksyvä ympäristö, ja jotta oppilaat itse uskaltavat ja osaavat puuttua havaitsemaansa syrjintään.

Ihmisoikeudet, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat vasta silloin, kun niiden mukaisten periaatteiden mukaan toimitaan aktiivisesti. Myös kouluissa on siis toimittava ihmisoikeuksien, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon mukaisesti, kun näitä arvoja ja niiden toteutumista halutaan edistää. Niiden mukainen opetus mahdollistaa oppilaiden kasvattamisen aktiivisiksi kansalaisiksi, jotka puuttuvat syrjintään ja edistävät ihmisoikeuksia.